

Т. В. Васильєва, к.б.н., доц. кафедри ботаніки

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова, кафедра ботаніки,
вул. Дворянська, 2, Одеса, 65082, Україна, e-mail: tvas@ukr.net

ВІРА ВІКТОРІВНА ПРОТОПОПОВА: ОСНОВНІ ВІХИ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Окреслено основні напрямки наукової діяльності відомого флориста, систематика, фітогеографа, популяризатора ботанічних знань, почесного члена Українського ботанічного товариства, лауреата премії НАН України, доктора біологічних наук, професора Віри Вікторівни Протопопової за 55 років наукової, педагогічної та громадської діяльності.

Ключові слова: В. В. Протопопова, доктор біологічних наук, флорист, фітогеограф.

2 березня 2013 р. виповнюється 80 років від дня народження і 55 років наукової, педагогічної та громадської діяльності видатного ботаніка України, визнаного флориста, систематика, фітогеографа, популяризатора ботанічних знань, почесного члена Українського ботанічного товариства, лауреата премії Національної академії наук України імені М. Г. Холодного, доктора біологічних наук, професора, провідного наукового співробітника Інституту ботаніки імені М. Г. Холодного НАН України, прекрасної та чуйної людини Віри Вікторівни Протопопової.

З її ім'ям в українській ботаніці пов'язаний передусім такий науковий напрямок, як синантропна флористика. Серед ботаніків В. В. Протопопова відома також як авторитетний дослідник складних і своєрідних груп рослин, якими є папороті й орхідеї, автор яскравих науково-популярних нарисів про рослинний світ України.

Перші знання й навички як ботанік вона набувала на біологічному факультеті Київського державного університету імені Т. Г. Шевченка, коли там працювали видатні ботаніки Д. К. Зеров та О. В. Топачевський, зоолог О. П. Маркевич, біохімік Д. Л. Фердман, мікробіолог Л. О. Рубенчик, а особливо – професор ботаніки О. Л. Липа.

Починаючи з 1958 року й дотепер, наукова діяльність Віри Вікторівни Протопопової пов'язана з відділом систематики та флористики судинних рослин Інституту ботаніки імені М. Г. Холодного НАН України. Тут В. В. Протопопова пройшла шлях від старшого лаборанта до провідного наукового співробітника.

У 1966 році В. В. Протопопова успішно захистила кандидатську дисертаційну роботу: «Адвентивні рослини Лісостепу і Степу». Дисертація В. В. Протопопової – перше в Україні глибоке й багатогранне дослідження видів адвентивних рослин, яке торкалося не тільки практичних питань (боротьба з бур'янами), але й,

передусім, теоретичних – історичних аспектів розселення адвентивних рослин у нових регіонах, формування їхніх вторинних ареалів, взаємодії з місцевою флорою. Розвиваючи цей напрямок досліджень, В. В. Протопопова здійснила численні експедиції в різні регіони України, на Кавказ, у Центральну Росію, збрала численний гербарний матеріал, що став основою порівняльно-флористичних досліджень. Проаналізовані й узагальнені матеріали склали базис її докторської дисертаційної роботи «Синантропная флора Украины», яку вона блискуче захистила в 1989 році. Головні положення дисертації стали основою тепер уже класичної й рідкісної монографії «Синантропная флора Украины и пути ее развития», опублікованої в 1991 році. Встановлені нею закономірності формування та розвитку синантропної, у тому числі й адвентивної, фракції флори дозволили з'ясувати, що дана флора розвивається за певними законами й відрізняється від регіональної флори за всіма основними параметрами, які характеризуються певною спрямованістю та визначають тенденції розвитку регіональних флор адекватно до впливу антропогенного фактора і викликаних ним різких змін навколишнього середовища. Вона запропонувала оригінальне трактування походження деяких вузько локальних ендемічних видів від археофітів, що відкриває новий аспект у вивченні ендемізму у флорах антропогенно перетворених територій. В. В. Протопопова висловила припущення про те, що еволюція видів адвентивних рослин у межах вторинних ареалів відбувається шляхом квантового, гібридного й аллополіплоїдного видоутворення з наступним відокремленням симпатричних і маргінально-симпатричних рас. Вона встановила загальну спрямованість синантропізації й модернізації флори України та розробила класифікацію видів адвентивних рослин на еколого-географічній основі, котру можна використовувати як додатковий критерій оцінки цих явищ в окремих регіонах. Викладені у даній праці теоретичні й методологічні розробки визначили перспективу подальшого розвитку всіх досліджень синантропної фракції флори в Україні, стали загальноновизнаними, набули практичного застосування.

Наприкінці 90-х років минулого століття В. В. Протопопова, продовжуючи вибраний напрямок досліджень, розпочинає вивчення ще одного аспекту проблеми синантропізації флори – інвазій видів неаборигенних рослин. Спільно зі своїми колегами вона розробила проект національної стратегії контролю за інвазіями видів неаборигенних організмів в Україні. В розробленому проекті подано оцінку сучасного стану фітоінвазій, тенденції динаміки, визначені загрози впливу видів неаборигенних організмів на довкілля, висловлені пропозиції до проекту національної стратегії контролю за неаборигенними організмами (Протопопова, Мосякін, Шевера, 2002).

В. В. Протопопова й дотепер залишається провідним фахівцем і головним консультантом в Україні з проблеми неаборигенних інвазійних рослин, визначення оцінки їхнього впливу на довкілля. Вона здійснила критико-таксономічний і еколого-географічний аналізи цілої низки таксонів флори України, причому часто була єдиним фахівцем в Україні з тієї чи іншої групи рослин. Результати аналізу таких складних у систематичному відношенні груп рослин, як *Lycopodiophyta*, *Equisetophyta*, *Polypodiophyta*, *Amaranthaceae*, *Oxalidaceae*, *Orchidaceae*, а також окремі роди родини *Asteraceae* (*Bidens* L., *Galinsoga* L., *Helianthus* L., *Xanthium* L. та інші), опубліковані в багатьох відомих флористичних працях. В. В. Протопопова є автором та співавтором більше 250 наукових праць.

До числа наукових інтересів В. В. Протопопової входять також проблеми охорони рослинного світу. За її безпосередньої участі розроблені також принципи

збереження біорізноманіття на сільськогосподарських землях за допомогою оптимізації ландшафтів. Разом із колегами вона брала участь у розробці наукового обґрунтування потреби у створенні ряду природно-заповідних об'єктів Північно-Західного Причорномор'я. Велику увагу вона приділяла і приділяє пропаганді необхідності охорони рослинного світу. В. В. Протопопова – один із активних авторів і учасник робіт, які проводилися при підготовці трьох видань Червоної книги України.

Окремою пристрастю наукових досліджень В. В. Протопопової стали представники родини Orchidaceae та відділу Polypodiophyta. Вагомим є її внесок у справу вивчення та охорони генофонду рідкісних видів орхідних та папоротей. Віра Вікторівна Протопопова не шкодує добрих слів для молодих дослідників, які часто звертаються до неї за порадою, щиро ділиться з ними своїми ідеями та думками.

Професор В. В. Протопопова щедро передає свої здобутки учням. Під її науковим керівництвом захищено три кандидатські дисертації: Т. В. Васильєвою–Немерцаловою (1996), І. А. Тимченко (1996), І. В. Ковтун (2004). Високий професіоналізм, любов до ботаніки та рідної природи в поєднанні з неабияким поетичним талантом і художнім баченням навколишнього світу відобразилися у цілій низці науково-популярних праць В. В. Протопопової, написаних спільно з Т. Л. Андрієнко, Б. В. Заверухою, С. С. Морозюк, Л. С. Пановою.

В. В. Протопопова бере участь у науково-організаційній роботі: вона була членом ботанічної секції Національної комісії з питань Червоної книги України, редакційної колегії «Українського ботанічного журналу», спеціалізованої ради по захисту докторських дисертацій Інституту ботаніки імені М. Г. Холодного НАН України, головою секції історії науки Українського ботанічного товариства, входила до складу оргкомітетів багатьох міжнародних і вітчизняних наукових конференцій та нарад із проблем вивчення синантропної флори, урбанофлор, систематики орхідей, вона є членом спеціалізованої вченої ради по захисту докторських дисертацій Національного ботанічного саду імені М. М. Гришка НАН України.

А ще – Віра Вікторівна надзвичайно відповідальна людина. Завжди і в усьому. Інтелегентна, доброзичлива, працьовита, принципова, з гострим почуттям гумору. Свій ювілей Віра Вікторівна Протопопова зустрічає у розквіті творчих сил, сповнена новими ідеями і творчими задумами.

Ми вітаємо нашу дорогу і глибоко шановану Віру Вікторівну Протопопову і зичимо їй міцного здоров'я, довголіття, здійснення мрій, виповнення бажань, натхнення, творчих звершень.

Т. В. Васильева

Одесский национальный университет имени И. И. Мечникова, кафедра ботаники,
ул. Дворянская, 2, Одесса, 65082, Украина, e-mail: tvas@ukr.net

ВЕРА ВИКТОРОВНА ПРОТОПОПОВА: ОСНОВНЫЕ ВЕХИ НАУЧНО-ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Резюме

Представлены основные направления научной деятельности известного флориста, систематика, фитогеографа, популяризатора ботанических знаний, почетного члена Украинского ботанического общества, лауреата премии НАН Украины, доктора биологических наук, профессора Веры Викторовны Протопоповой за 55 лет научной, педагогической и общественной деятельности.

Ключевые слова: В. В. Протопопова, доктор биологических наук, флорист, фитогеограф.

T. V. Vasylyeva

Odesa National Mechnykov University, Department of Botany,
2, Dvoryanska Str., Odesa, 65082, Ukraine, e-mail: tvas@ukr.net

VIRA VIKTORIVNA PROTOPOPOVA: FUNDAMENTAL STAKES OF SCIENTIFIC AND PEDAGOGICAL ACTIVITY

Summary

It is indicated the main scientific directions of famous scientist in flora, taxonomy, plant geography, popularization of botanical knowledge, honorary member of Ukrainian Botanical Society, laureate of NAS Ukraine premium, doctor of biological science, professor Vira Viktorivna Protopopova during 55 years of scientific, pedagogical and public work.

Key words: V. V. Protopopova, the doctor of biological sciences, scientist in flora, plant geography.